

О. В. Погорєлова,
к. е. н., професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку та економічного аналізу,
Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2065-2121>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.2.120

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ: ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД ТА СУЧАСНИЙ СТАН

О. Pohorielova,
PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Accounting
and Economic Analysis, Admiral Makarov National University of Shipbuilding

PROVISION OF HUMAN CAPITAL IN THE AGRICULTURAL SECTOR
OF UKRAINE: PRE-WAR PERIOD AND CURRENT STATE

В статті проаналізовано рівень забезпечення сільського господарства України людським капіталом за трьома основними напрямками: наявний потенціал робочої сили; фактична робоча сила у сільському господарстві; фактори впливу на обсяги робочої сили у аграрному секторі. Методика аналізу базується на аналітиці двох восьмирічних періодів: дані станом на початок 2014 року та дані станом на початок 2022 року. За проведеними розрахунками встановлено наступне: наявний потенціал робочої сили в Україні значно зменшився; основним фактором зменшення чисельності постійного сільського населення, є міграція; на динаміку рівня забезпеченості робочої сили у сільській та міській місцевості природне скорочення чисельності населення має значно вагоміший вплив, ніж інші фактори, у тому числі і міграційні процеси; робоча сила у сільському господарстві є ваговою складовою ринку праці України; рівень заробітної плати у сільському господарстві недостатній для залучення до роботи у галузь висококваліфікованих робітників.

The article analyzes the level of providing human capital to the agriculture of Ukraine in three main directions: the available labor force potential — assessment of the dynamics and structure of the permanent and able-bodied population; the actual labor force in agriculture — analysis of the trends of the employed population in agriculture in a regional section; factors affecting the volume of the labor force in the agrarian sector — a study of the wages of workers in agriculture, as the main motivating factor.

The analysis methodology is based on the analysis of two eight-year periods: data as of the beginning of 2014 and data as of the beginning of 2022. Thus, we examine the dynamics of changes in the eight-year period before the start of the war in Ukraine and the eight-year period after the beginning of the military invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine in 2014. Of course, data as of the beginning of 2023 would be more relevant, but such data are currently unavailable on the official website of the State Statistics Service of Ukraine.

Based on the calculations, it was established that the available labor force potential in Ukraine has significantly decreased. The main factor in the decrease in the number of permanent rural population is migration. At the same time, the natural reduction of the population has a much more significant impact on the dynamics of the level of labor supply in rural and urban areas than other factors, including migration processes. The labor force in agriculture is a significant component of the Ukrainian labor market. The specific weight of the employed population in the agriculture of Ukraine is more than 17%. Considering the natural and climatic conditions of different regions of Ukraine and their specialization, not all regions have such a high level of involvement of workers in the agricultural sector, and some, on the contrary, significantly exceed the national average. The level of wages in agriculture is insufficient to attract highly qualified workers to work in the industry. At the same time, if the established positive dynamics regarding the accelerated growth of wages in the industry are maintained compared to the rate of increase in the average wage level in all spheres of activity, we can expect revival in the labor market of agriculture. It is also necessary to take into account regional features and established trends regarding the expansion or contraction of the agricultural labor market.

Ключові слова: людський капітал, аграрний сектор, чисельність населення, робоча сила, заробітна плата, війна, Україна.

Key words: human capital, agrarian sector, population, labor force, wages, war, Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На наше глибоке переконання, людський капітал — основа будь-якого проекту, незалежно від сфери та виду діяльності. Звичайно усі ресурси, до певної міри є взаємозамінними, але у сільському господарстві земельні ресурси мають значні обмеження, а людський капітал — суттєві особливості та специфікації щодо можливостей їх заміності.

Для економіки України пріоритетною проблемою є створення необхідних умов для успішного та ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств, що є важливими суб'єктами забезпечення продовольчої безпеки держави. Вирішення цієї проблеми значною мірою залежить від людського чинника, який є визначальним у заходах щодо підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва [1]. Слід також враховувати сучасні трансформаційні процеси, які відбуваються в розвитку економіки аграрного сектору та вимагають переходу на інноваційні технології [2], а найголовніше — ті виклики, які через, розв'язану Російською Федерацією війну в Україні, постають перед державою та сучасні детермінанти, що впливають на відтворення людського потенціалу сільських територій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останні два десятиріччя теорія людського капіталу набула широкої дискусії у вітчизняних наукових колах. Різні аспекти людського капіталу у формуванні та розвитку сільської території досліджувала наступна когорта науковців: Новіцька Л. Е. [3], Крупін В. Є., Злидник Ю. Р. [4], Юхименко П. І., Паска І. М., Загурський О. М. [5], Сікора О. А. [6], Савіцька І. М. [7], Брояка А. А., Ясінська Б. О. [8], Пронько Л. М. [9], Лопатинський Ю. М., Белей С. І., Кіндзерський В. В. [10] та ін. Окремі спекти людського капіталу як складової розвитку сільськогосподарських підприємств досліджували такі науковці, як:

Дронова Т. С. [11], Литвинов А. І. [12], Проценко Н. М. [13], Стрельбицький П. А. [14] та ін. Широкий спектр проблем людського капіталу досліджували також: Бойко Л. М., Чевганова В. Я., Ляшенко А. В. [15], Варченко О. М., Свиноус І. В., Понедільчук Т. В. Гальків Л. І. [16], Галаз Л. В. [17], Жигір А. А. [18], Михайлова Л. І. [19], Утеченко Д. М. [20], Котикова О. І., Бабич М. М., Брик С. В. та ін. [21—23]. Разом з тим, дослідження комплексної оцінки змін, що відбулись у формуванні людського капіталу в аграрному секторі України в довоєнний та післявоєнний періоди відсутні. Це вимагає оцінки сучасного стану рівня забезпечення аграрного сектору України людським капіталом, що сприятиме пошуку нових рішень проблеми демографічної кризи та створення необхідних умов для відтворення людського потенціалу на селі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Проаналізувати забезпечення аграрного сектору України людським капіталом у довоєнний період та період російсько-української війни та встановити основні напрями динаміки змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження питання наявного людського капіталу зосереджено у трьох площинах: наявний потенціал робочої сили — оцінка динаміки та структури чисельності постійного та працездатного населення; фактична робоча сила у сільському господарстві — аналіз тенденцій зайнятого населення у сільському господарстві у регіональному розрізі; фактори впливу на обсяги робочої сили у аграрному секторі — дослідження заробітної плати працівників у сільському господарстві, як основного мотивуючого чинника. Для розрахунку обрано два восьмирічні періоди: дані станом на початок 2014 року (довоєнний) та дані станом на початок 2022 року (після початку війни) періоди.

Таблиця 1. Чисельність та склад постійного населення України

Показник	2006 р.	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Темп приросту				
										2013 р. по відношенню до 2006 р.		2021 р. по відношенню до 2014 р.		
										тис. осіб	в.п.	тис. осіб	в.п.	
Чисельність постійного населення, тис. осіб														
Усього	46465,7	45598,2	45245,9	42759,7	42216,8	41983,6	41732,8	41418,7	40997,7	-1219,8	-2,6	-1762,0	-4,1	
чоловіки	21434,7	21032,6	20918,3	19787,8	19558,2	19455,3	19343,5	19195,4	19007,0	-516,4	-2,4	-780,8	-3,9	
жінки	25031,0	24565,6	24327,6	22971,9	22658,6	22528,3	22389,3	22223,3	21990,7	-703,4	-2,8	-981,2	-4,3	
Сільське населення	14943,9	14412,2	14164,9	13325,3	13084,6	12965,7	12832,2	12698,0	12542,9	-779,0	-5,2	-782,4	-5,9	
чоловіки	6973,9	6754,0	6673,9	6284,7	6194,4	6148,0	6093,5	6037,1	5972,8	-300,0	-4,3	-311,9	-5,0	
жінки	7970,0	7658,2	7491,0	7040,6	6890,2	6817,7	6738,7	6660,9	6570,1	-479,0	-6,0	-470,5	-6,7	
Склад постійного населення – усього, %														
чоловіки	46,1	46,1	46,2	46,3	46,3	46,3	46,4	46,3	46,4	x	0,1	x	0,1	
жінки	53,9	53,9	53,8	53,7	53,7	53,7	53,6	53,7	53,6	x	-0,1	x	-0,1	
Склад постійного сільського населення, %														
чоловіки	46,7	46,9	47,1	47,2	47,3	47,4	47,5	47,5	47,6	x	0,4	x	0,5	
жінки	53,3	53,1	52,9	52,8	52,7	52,6	52,5	52,5	52,4	x	-0,4	x	-0,5	
Частка сільського населення у загальній чисельності постійного населення, %														
Усього	32,2	31,6	31,3	31,2	31,0	30,9	30,7	30,7	30,6	x	-0,9	x	-0,6	
чоловіків	32,5	32,1	31,9	31,8	31,7	31,6	31,5	31,5	31,4	x	-0,6	x	-0,4	
жінок	31,8	31,2	30,8	30,6	30,4	30,3	30,1	30,0	29,9	x	-1,0	x	-0,7	

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [24, 25].

Примітка: дані, починаючи з 2014 року, наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя. Розрахунки (оцінки) чисельності населення здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

За період з 2014 по 2021 роки чисельність постійного населення України зменшилась на 1,8 млн осіб, що склало 4,1 в.п. (табл. 1).

Такий темп зменшення чисельності населення перевищує перший період — з 2006 по 2013 роки — на 1,5 в.п. При цьому чисельність сільського населення зменшилась ще більше: на 5,2 в.п. за 2006—2013 роки та на 5,9 в.п. за 2014—2024 роки. Прискорений темп зменшення чисельності сільського населення, порівняно із динамікою зменшення загальної чисельності постійного населення може бути пояснений двома причинами.

По-перше, природне скорочення чисельності населення. Проте за даними Державної служби статистики України, природне скорочення чисельності населення у сільській місцевості нижче від показників у міській місцевості (рис. 1).

Тож залишається другий фактор — міграція населення. Дійсно, за період з 2006 по 2021 роки міграційний рух населення у сільській місцевості лише чотири роки — з 2014 по 2017 роки — мав позитивний баланс. В той час, як у міській місцевості він був від'ємним лише у 2016 році (рис. 2). Такий відтік сільського населення до міст пов'язаний з

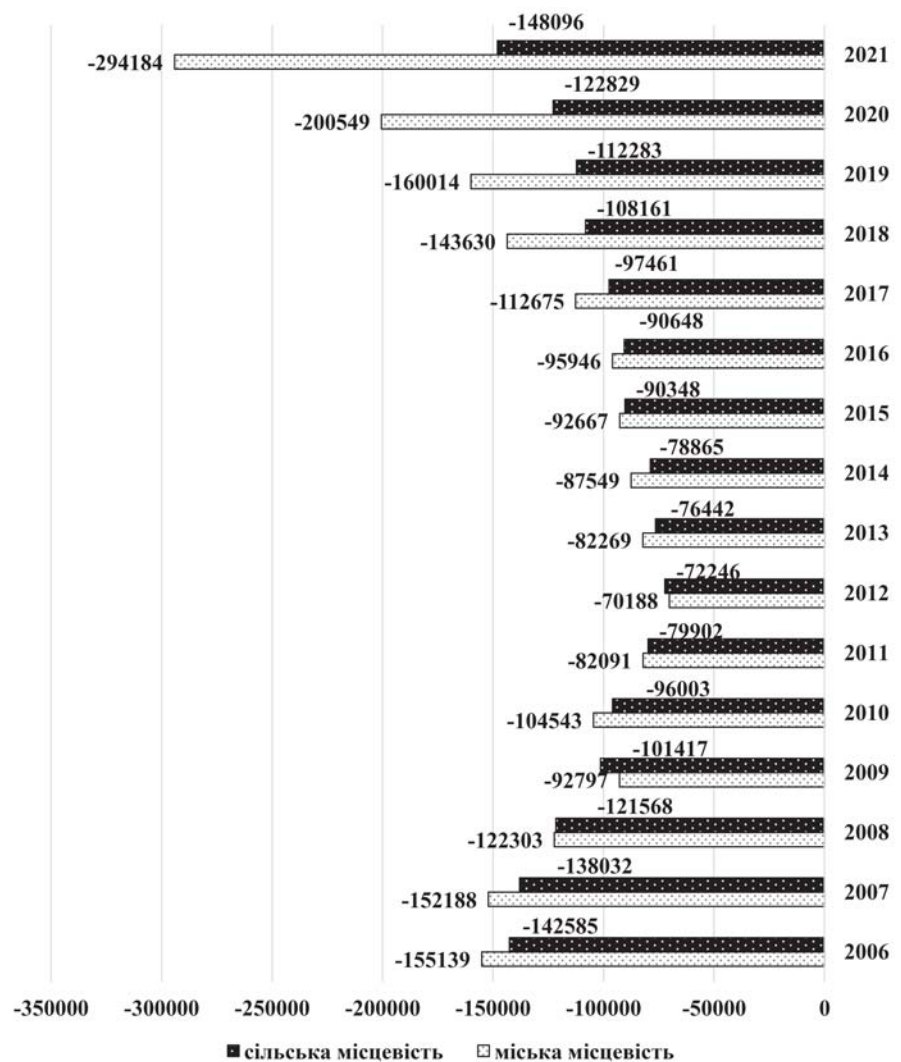

Рис. 1. Природне скорочення чисельності населення України, осіб

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [26].

більшими можливостями у містах для працевлаштування та налагодження більш комфортного життя. Відносно молоді додається ще один фактор — навчання у закладах вищої освіти, після чого кваліфіковані працівники частіше намагаються знайти роботу та облаштувати своє життя у місті. Звичайно, за інших рівних умов, такий порядок речей не сприяє нарощуванню людського капіталу на селі як основного потенційного джерела людських ресурсів для ведення аграрного бізнесу.

Чисельність працездатного населення України у віці від 16 до 59 років станом на кінець 2021 року складає 24,3 млн осіб, що майже на 2,3 млн осіб менше, порівняно з 2014 роком (табл. 2).

На відміну від практично однакових темпів зміни чисельності постійного складу населення України, темпи зміни чисельності населення у працездатному віці дуже різняться. Якщо з 2006 по 2013 рік кількість усього працездатного населення та працездатного населення на селі зросла на 0,8 та 2,8 в.п. відповідно, то з 2014 по 2021 рік дані індикатори знизились на 8,7 та 8,0 в.п. Очевидним залишається факт, що навіть міграція сільського населення до міст не призвела до підвищення рівня забезпеченості робочою силою у міській місцевості, оскільки частка населення у працездатному віці у сільській місцевості дещо зросла за досліджуваний період. Таким чином, можемо констатувати, що природне скорочення чисельності населення має значно вагомий вплив на динаміку рівня забезпеченості робочої сили у

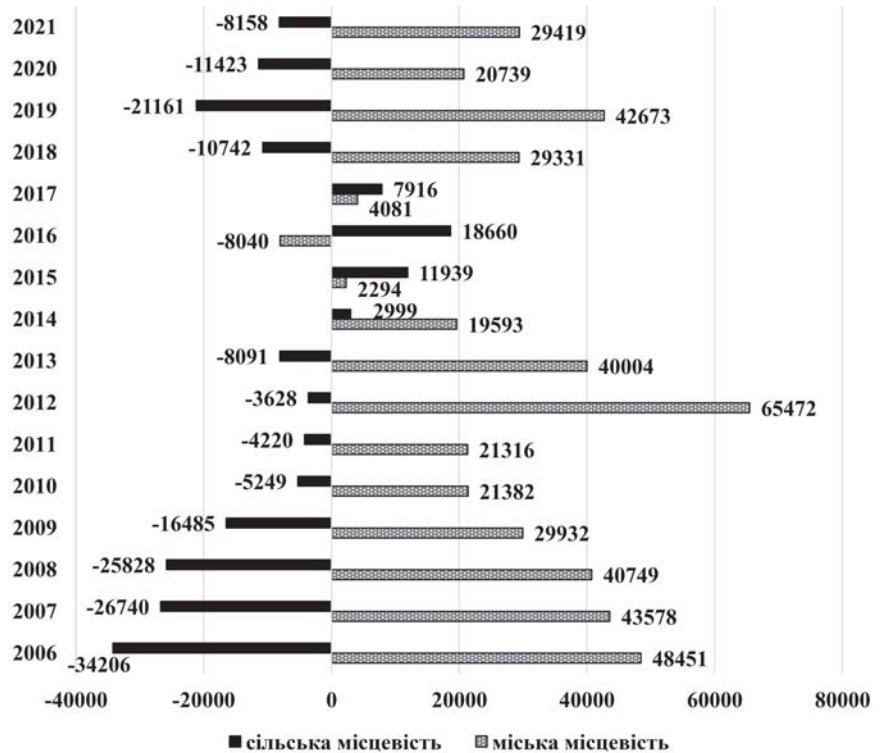

Рис. 2. Міграційний рух населення за типом місцевості у 2006–2021 роках в Україні, осіб

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [24, 25].

сільській та міській місцевості, ніж інші фактори, у тому числі і міграційні процеси.

Процес урбанізації є притаманним усьому сучасному світу. У цьому сенсі Україна має значно повільніші темпи, ніж інші розвинені країни. Безперечно, крім іншого, такий невисокий у глобальному вимірі темп урбанізації визначається достатньо високим рівнем розвитку саме аграрного сектору країни та залученням до виробництва сільськогосподарської продукції значної частини працездатного населення. Так, питома вага зайнято-

Таблиця 2. Чисельність та склад працездатного населення України у віці 16–59 років, тис. осіб

Показник	2006 р.	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Темп приросту			
										2013 р. по відношенню до 2006 р.		2021 р. по відношенню до 2014 р.	
										тис. осіб	в.п.	тис. осіб	в.п.
Усього населення у віці 16-59 років, тис. осіб	28140,0	29090,1	28372,5	26613,3	25641,3	25293,7	24968,1	24618,9	24294,9	232,5	0,8	-2318,4	-8,7
чоловіки	14403,9	14085,2	13796,8	12962,7	12541,2	12391,8	12253,2	12100,6	11961,8	-607,1	-4,2	-1000,9	-7,7
жінки	13736,1	15004,9	14575,7	13650,6	13100,1	12901,9	12714,9	12518,3	12333,1	839,6	6,1	-1317,5	-9,7
Сільське населення у віці 16-59 років, тис. осіб	8210,0	8558,3	8442,1	7911,9	7707,6	7605,9	7495,4	7386,7	7281,8	232,1	2,8	-630,1	-8,0
чоловіки	4374,4	4321,5	4271,7	4007,0	3905,4	3858,5	3807,4	3756,4	3707,3	-102,7	-2,3	-299,7	-7,5
жінки	3835,6	4236,8	4170,4	3904,9	3802,2	3747,4	3688,0	3630,3	3574,5	334,8	8,7	-330,4	-8,5
Склад працездатного населення у віці 16-59 років – усього, %													
чоловіки	51,2	48,4	48,6	48,7	48,9	49,0	49,1	49,2	49,2	x	-2,6	x	0,5
жінки	48,8	51,6	51,4	51,3	51,1	51,0	50,9	50,8	50,8	x	2,6	x	-0,5
Склад працездатного сільського населення у віці 16-59 років, %													
чоловіки	53,3	50,5	50,6	50,6	50,7	50,7	50,8	50,9	50,9	x	-2,7	x	0,3
жінки	46,7	49,5	49,4	49,4	49,3	49,3	49,2	49,1	49,1	x	2,7	x	-0,3
Частка сільського населення у віці 16-59 років, %													
Усього	29,2	29,4	29,8	29,7	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	x	0,6	x	0,3
чоловіків	30,4	30,7	31,0	30,9	31,1	31,1	31,1	31,0	31,0	x	0,6	x	0,1
жінок	27,9	28,2	28,6	28,6	29,0	29,0	29,0	29,0	29,0	x	0,7	x	0,4

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [24, 25].

Примітка: див. примітку до табл. 1.

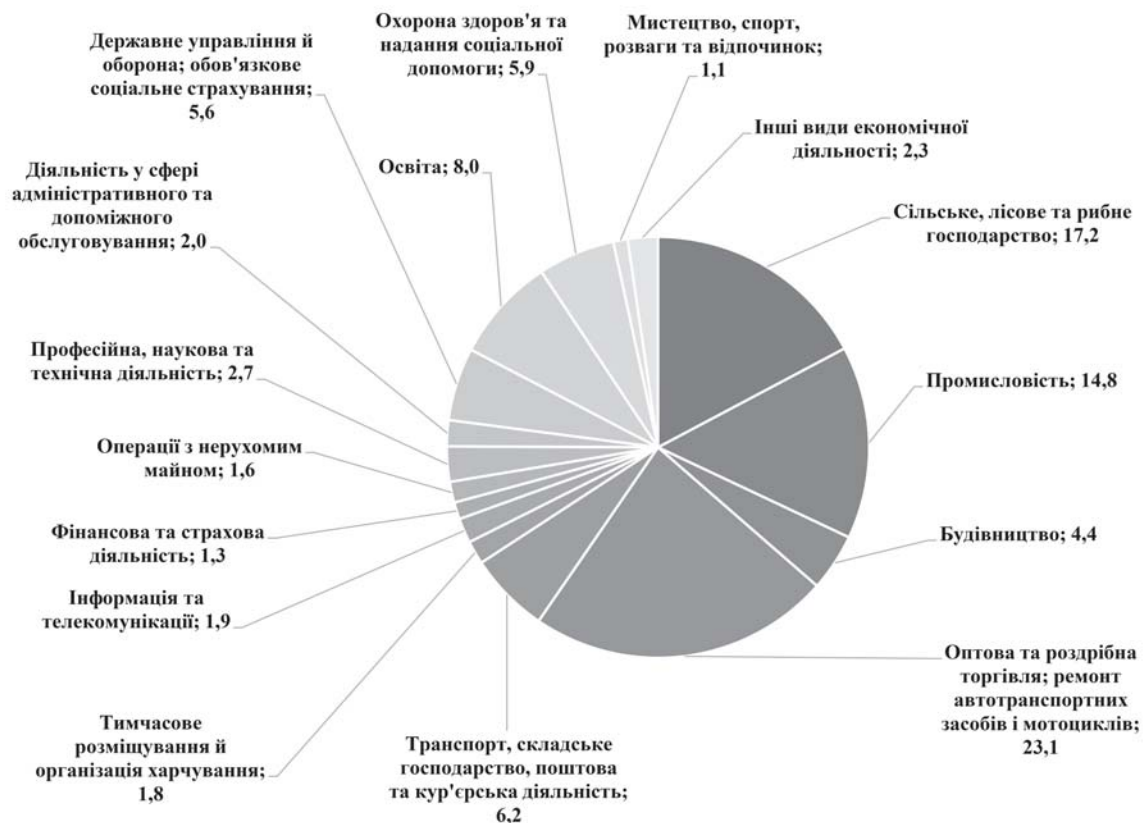

Рис. 3. Питова вага зайнятого населення України за видами економічної діяльності у 2021 році, %

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [24, 25].

го населення у сільському господарстві України становить більше 17 %. Даний показник перевищує лише кількість зайнятого населення у сфері оптової та роздрібно торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (рис. 3).

Суттєві відмінності спостерігаються відносно темпів динаміки кількості зайнятого населення у віці 15—70 років. Так, у сільському господарстві за період з 2006 по 2013 роки кількість зайнятого населення зменшилась на 2,1 в.п., в той час, як за період з 2014 по 2021 роки показник зменшився значно більше — на 12,9 в.п. (табл. 3). При цьому питова вага зайнятого населення у сільському, лісовому та рибному господарстві у 2021 році порівняно з 2014 роком навіть дещо зросла — на 0,1 в.п.

Зважаючи на природно-кліматичні умови різних регіонів України та їх спеціалізацію, не всі області ма-

ють такий самий високий рівень залученості працівників до аграрного сектору, а деякі — навпаки, значно перевищують середній показник по країні. Зокрема, у Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Львівській, Одеській та Харківській областях, які є більш промислово або туристично розвинені питова вага зайнятого населення у сільському господарстві нижча від середнього рівня по Україні (табл. 4).

Натомість у Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Миколаївській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській та Чернівецькій областях питова вага зайнятого населення у сільському господарстві складає понад 25 відсотків.

Встановлено суттєві ознаки скорочення кількості найманих працівників підприємств сільського господар-

Таблиця 3. Кількість зайнятого населення у віці 15—70 років у сільському господарстві України

Показник	2006 р.	2013 р.	2014 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Темп приросту, в.п.	
							2013 р. до 2006 р.	2021 р. до 2014 р.
Зайняте населення у віці 15-70 років – усього, тис. осіб	20730,4	20404,1	18073,3	16578,3	15915,3	15610,0	-1,6	-13,6
у тому числі у сільському господарстві	3652,6	3577,5	3091,4	3010,4	2721,2	2692,7	-2,1	-12,9
Питова вага зайнятого населення у сільському, %	17,6	17,5	17,1	18,2	17,1	17,2	-0,1	0,1

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [24, 25].

Таблиця 4. Кількість зайнятого населення у сільському господарстві України у розрізі регіонів у 2021 році

Регіон	Зайняте населення у віці 15-70 років – усього, тис. осіб	у тому числі у сільському господарстві		
		тис. осіб	у % до загальної чисельності зайнятих у регіоні	у % до загальної чисельності зайнятих у сільському господарстві по Україні
Україна	15610,0	2692,7	17,2	100,0
Вінницька	621,0	198,8	32,0	7,4
Волинська	360,2	74,7	20,7	2,8
Дніпропетровська	1347,0	102,5	7,6	3,8
Донецька	697,9	60,4	8,7	2,2
Житомирська	479,7	66,4	13,8	2,5
Закарпатська	483,5	133,2	27,5	4,9
Запорізька	694,4	114,3	16,5	4,2
Івано-Франківська	543,0	151,1	27,8	5,6
Київська	745,2	41,3	5,5	1,5
Кіровоградська	352,9	98,0	27,8	3,6
Луганська	278,5	36,1	13,0	1,3
Львівська	1028,7	175,3	17,0	6,5
Миколаївська	466,5	129,0	27,7	4,8
Одеська	979,6	148,5	15,2	5,5
Полтавська	550,5	120,9	22,0	4,5
Рівненська	455,2	78,0	17,1	2,9
Сумська	444,1	100,6	22,7	3,7
Тернопільська	389,3	124,6	32,0	4,6
Харківська	1181,1	153,3	13,0	5,7
Херсонська	424,3	125,9	29,7	4,7
Хмельницька	492,4	129,7	26,3	4,8
Черкаська	489,1	128,7	26,3	4,8
Чернівецька	368,1	102,6	27,9	3,8
Чернігівська	398,6	94,6	23,7	3,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [24].

ства України: на 350,8 тис. осіб за період з 2006 по 2013 роки та на 183,6 тис. осіб за період з 2014 по 2021 роки (табл. 5).

У абсолютному значенні більш значним було скорочення кількості найманих працівників підприємств сільського господарства саме у першому періоді. Виключення складають Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Полтавська та Херсонська області, в яких скорочення кількості найманих працівників підприємств сільського господарства як у абсолютному, так і у відносному значенні було більшим у другому періоді — з 2014 по 2021 роки.

Відтік працівників з галузі може відбуватись з ряду причин, що викликані як позитивними (комплексна автоматизація процесів, підвищення продуктивності праці та ін.), так і негативними факторами (вимушене скорочення масштабів виробництва, звільнення працівників з метою оптимізації фінансових витрат підприємства та ін.). Але у випадку ринкового регулювання плінність кадрів завжди пов'язана з заробітною платою, яка з точки зору роботодавця є ціною людського ресурсу, а з точки зору працівника — основним мотиватором, особливо в умовах фінансової нестабільності.

За даними Державної служби статистики України у 2022 році середньомісячна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві у складала 13061 грн, що на 12 % нижче від середнього рівня рівню заробітної плати по Україні (рис. 4). За рівнем середньомісячної заробітної плати штатних працівників сільського господарства посідає 7-ме місце серед 16-ти галузей діяльності, випередивши такі сфери як: тимчасове розміщування й організація харчування; будівництво; операції з нерухо-

Таблиця 5. Середньооблікова кількість найманих працівників підприємств сільського господарства України у розрізі регіонів, тис. осіб

Показник	2006 р.	2013 р.	2014 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Темп приросту			
							2013 р. до 2006 р.		2021 р. до 2014 р.	
							тис. осіб	в.п.	тис. осіб	в.п.
Україна	910,0	559,2	528,9	472,1	443,7	345,3	-350,8	-38,5	-183,6	-34,7
Автономна Республіка Крим	41,0	19,4	...	...	...	...	...	...	...	...
Вінницька	63,0	38,5	42,0	33,8	30,6	25,8	-24,5	-38,9	-16,2	-38,6
Волинська	26,0	9,5	8,8	7,8	8,8	7,0	-16,5	-63,5	-1,8	-20,5
Дніпропетровська	46,0	37,7	33,8	25,4	25,1	18,7	-8,3	-18,0	-15,1	-44,7
Донецька	52,0	30,6	19,3	15,6	15,1	12,7	-21,4	-41,2	-6,6	-34,2
Житомирська	35,0	12,7	12,5	13,5	12,7	11,3	-22,3	-63,7	-1,2	-9,6
Закарпатська	5,0	2,4	1,9	1,7	1,5	1,2	-2,6	-52,0	-0,7	-36,8
Запорізька	36,0	27,9	26,7	21,3	21,5	15,1	-8,1	-22,5	-11,6	-43,4
Івано-Франківська	10,0	5,4	7,0	5,5	5,3	2,9	-4,6	-46,0	-4,1	-58,6
Київська	60,0	43,2	41,9	38,0	34,3	26,3	-16,8	-28,0	-15,6	-37,2
Кіровоградська	34,0	27,4	27,1	25,8	25,5	18,3	-6,6	-19,4	-8,8	-32,5
Луганська	26,0	17,0	11,3	10,6	10,3	8,6	-9,0	-34,6	-2,7	-23,9
Львівська	19,0	8,4	8,3	9,5	9,2	7,0	-10,6	-55,8	-1,3	-15,7
Миколаївська	35,0	21,1	20,5	18,2	16,9	11,3	-13,9	-39,7	-9,2	-44,9
Одеська	56,0	32,3	30,1	25,2	20,8	14,0	-23,7	-42,3	-16,1	-53,5
Полтавська	58,0	46,2	47,6	37,2	34,9	29,7	-11,8	-20,3	-17,9	-37,6
Рівненська	22,0	9,1	8,2	6,8	6,2	4,9	-12,9	-58,6	-3,3	-40,2
Сумська	38,0	20,2	19,8	19,0	18,6	16,0	-17,8	-46,8	-3,8	-19,2
Тернопільська	23,0	13,5	13,3	13,1	13,0	11,4	-9,5	-41,3	-1,9	-14,3
Харківська	45,0	31,0	29,4	25,2	23,6	17,9	-14,0	-31,1	-11,5	-39,1
Херсонська	29,0	22,6	21,3	19,0	18,9	13,9	-6,4	-22,1	-7,4	-34,7
Хмельницька	42,0	23,0	23,2	20,7	19,9	17,5	-19,0	-45,2	-5,7	-24,6
Черкаська	51,0	35,4	33,2	30,4	28,4	26,3	-15,6	-30,6	-6,9	-20,8
Чернівецька	11,0	5,9	5,6	3,7	3,2	2,0	-5,1	-46,4	-3,6	-64,3
Чернігівська	42,0	27,6	26,5	25,9	25,2	22,3	-14,4	-34,3	-4,2	-15,8

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [25].

мим майном; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; освіта; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування. При цьому розрив між середнім рівнем заробітної плати у сільському господарстві та такими сферами, як інформація та телекомунікації, а також фінансова та страхова діяльність становить більше, ніж у двічі.

Звісно, той факт, що рівень заробітної плати у сільському господарстві нижчий від середнього по Україні, не додає стимулів до залучення до роботи у галузі молодих висококваліфікованих працівників.

Разом з тим, слід відмітити позитивну динаміку росту заробітної плати у галузі. Зокрема, за період з 2010 по 2022 роки заробітна плата у сільському господарстві зросла на 10821 грн, тобто у 8,6 разів (табл. 6). При цьому темпи зростання заробітної плати у сільському господарстві стабільно перевищують динаміку росту середнього рівня заробітної плати по Україні. Така динаміка забезпечила зростання співвідношення середньомісячної номінальної заробітної плати у сільському господарстві порівняно із середньою номінальною заробітною платою по Україні з 63,2 до 82,5 %, тобто на 19,3 в.п.

У розрізі регіонів України рівень оплати праці в сільському господарстві у певних регіонах привабливіший, а у деяких, навпаки, значно нижчий, ніж середній рівень заробітної плати по країні. Так, у Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській областях заробітна плата працівників у сільському господарстві вища, ніж середній рівень заробітної плати по країні в цілому (табл. 7). Натомість, у 11-ти областях рівень заробітної плати праців-

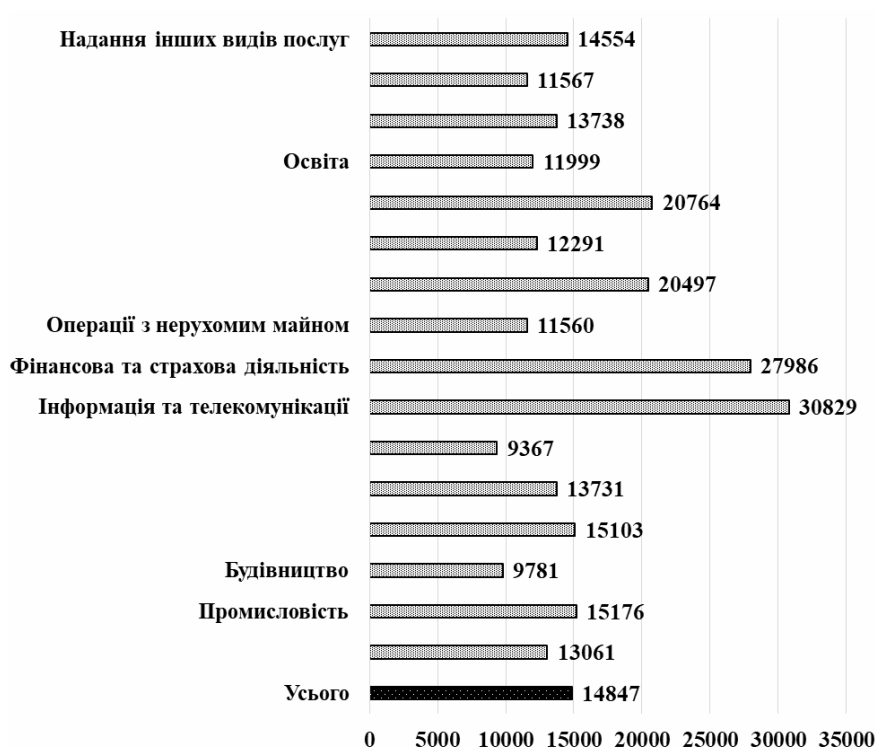

Рис. 4. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у 2022 році, грн

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [25].

ників у сільському господарстві нижчий, ніж середній рівень заробітної плати по країні в цілому. При цьому у Запорізькій, Одеській та Рівненській областях співвідношення середньомісячної номінальної заробітної плати у сільському господарстві до середньої номінальної заробітної плати по Україні становить менше 70 %.

Порівняння середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників України у сільському господарстві у розрізі регіонів свідчить про відносно стабільну динаміку індикаторів у більшості областей (табл. 8).

Таблиця 6. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників України у сільському господарстві

Вид діяльності	Рік:												
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн													
Усього	2250	2648	3041	3282	3480	4195	5183	7104	8865	10497	11591	14014	14847
Сільське, лісове та рибне господарство	1467	1852	2094	2344	2556	3309	4195	6057	7557	8856	9757	12287	13061
з них сільське господарство	1422	1786	2024	2269	2476	3140	3916	5761	7166	8738	9734	11733	12243
Темп росту середньомісячної номінальної заробітної плати, %													
Усього	100,0	117,7	135,2	145,9	154,7	186,4	230,4	315,7	394,0	466,5	515,2	622,9	659,9
Сільське, лісове та рибне господарство	100,0	126,2	142,7	159,8	174,2	225,6	286,0	412,9	515,1	603,7	665,1	837,6	890,3
з них сільське господарство	100,0	125,6	142,3	159,6	174,1	220,8	275,4	405,2	504,0	614,5	684,5	825,1	861,0
Співвідношення середньомісячної номінальної заробітної плати у сільському господарстві до середньої номінальної заробітної плати по Україні, %													
Сільське, лісове та рибне господарство	65,2	69,9	68,9	71,4	73,4	78,9	80,9	85,3	85,2	84,4	84,2	87,7	88,0
з них сільське господарство	63,2	67,4	66,6	69,1	71,1	74,9	75,6	81,1	80,8	83,2	84,0	83,7	82,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [25].

Певне зростання заробітної плати штатних працівників у сільському господарстві відносно середньої заробітної плати по країні в цілому за досліджуваний період відбулось у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Івано-Франківській, Львівській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій та Чернігівській областях.

Натомість, у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Одеській, Харківській та Херсонській областях спостерігається зменшення заробітної плати штатних працівників у сільському господарстві відносно середньої заробітної плати по країні в цілому.

Отже, можемо констатувати недостатній рівень заробітної плати у сільському господарстві для залучення до роботи у галузь висококваліфікованих робітників. Разом з тим, при збереженні встановленої позитивної динаміки щодо пришвидшеного зростання рівня оплати праці у галузі порівняно із темпами збільшення середнього рівня заробітної плати в середньому по усіх сферах діяльності, можна очікувати поживлення на ринку праці сільського господарства. При цьому, звичайно, слід враховувати регіональні особливості та встановлені тенденції щодо розширення або скорочення ринку праці сільського господарства.

ВИСНОВКИ

Дослідження питання наявного людського капіталу в аграрному секторі України показало наступне:

1. Наявний потенціал робочої сили в Україні значно зменшився. При чому чисельність сільського населення зменшилась більше, ніж чисельність постійного населення: на 5,2 в.п. за 2006—2013 роки та на 5,9 в.п. за 2014—2024.
2. Основним фактором зменшення чисельності постійного сільського населення, є міграція. В той час, як на динаміку рівня забезпеченості робочої сили у сільській та міській місцевості природне скорочення

Таблиця 7. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників України у сільському господарстві у розрізі регіонів у 2021 році

Регіон	Середньомісячна заробітна плата			Середня заробітна плата за відпрацьовану годину, грн
	грн	у % до:		
		2020 р.	середнього рівня по економіці	
Україна	11733	120,5	83,7	77,95
Вінницька	12515	116,1	89,3	83,06
Волинська	11033	122,7	78,7	76,73
Дніпропетровська	10287	120,6	73,4	68,38
Донецька	11375	118,6	81,2	75,46
Житомирська	12050	109,8	86,0	79,41
Закарпатська	10831	119,7	77,3	73,04
Запорізька	9696	129,7	69,2	65,32
Івано-Франківська	16287	115,0	116,2	111,58
Київська	12389	119,9	88,4	83,25
Кіровоградська	10483	117,7	74,8	67,87
Луганська	12354	124,0	88,2	79,91
Львівська	14052	151,2	100,3	94,62
Миколаївська	10195	119,2	72,7	68,14
Одеська	8374	127,1	59,8	55,18
Полтавська	11688	118,2	83,4	77,87
Рівненська	9511	120,3	67,9	63,37
Сумська	12567	120,6	89,7	83,62
Тернопільська	14706	113,5	104,9	95,96
Харківська	12493	141,4	89,1	82,59
Херсонська	10392	128,2	74,2	67,72
Хмельницька	12364	123,5	88,2	81,71
Черкаська	12407	116,6	88,5	82,42
Чернівецька	8855	117,6	63,2	62,04
Чернігівська	12880	115,9	91,9	86,88

Джерело: за даними Державної служби статистики України [25].

чисельності населення має значно вагомий вплив, ніж інші фактори, у тому числі і міграційні процеси.

3. Робоча сила у сільському господарстві є ваговою складовою ринку праці України. Питома вага зайнято-

Таблиця 8. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників України у сільському господарстві у розрізі регіонів

Показник	2006 р.		2013 р.		2014 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%
Україна	553	100,0	2269	100,0	2476	100,0	8738	100,0	9734	100,0	11733	100,0
Автономна Республіка Крим	689	124,6	2205	97,2	...	...	...	...	...	...	...	...
Вінницька	484	87,5	2391	105,4	2598	104,9	10166	116,3	10781	110,8	12515	106,7
Волинська	356	64,4	1816	80,0	2060	83,2	8761	100,3	8991	92,4	11033	94,0
Дніпропетровська	682	123,3	2351	103,6	2391	96,6	7324	83,8	8532	87,7	10287	87,7
Донецька	743	134,4	2630	115,9	2655	107,2	8177	93,6	9588	98,5	11375	96,9
Житомирська	386	69,8	2039	89,9	2316	93,5	9117	104,3	10979	112,8	12050	102,7
Закарпатська	528	95,5	1565	69,0	1733	70,0	7649	87,5	9048	93,0	10831	92,3
Запорізька	635	114,8	2057	90,7	2360	95,3	6972	79,8	7475	76,8	9696	82,6
Івано-Франківська	569	102,9	2374	104,6	2661	107,5	12346	141,3	14156	145,4	16287	138,8
Київська	737	133,3	2713	119,6	2994	120,9	9548	109,3	10330	106,1	12389	105,6
Кіровоградська	518	93,7	2233	98,4	2444	98,7	7890	90,3	8903	91,5	10483	89,3
Луганська	571	103,3	2115	93,2	2228	90,0	9256	105,9	9965	102,4	12354	105,3
Львівська	458	82,8	2353	103,7	2632	106,3	10429	119,4	9297	95,5	14052	119,8
Миколаївська	565	102,2	2064	91,0	2214	89,4	7794	89,2	8555	87,9	10195	86,9
Одеська	461	83,4	1765	77,8	1918	77,5	6122	70,1	6588	67,7	8374	71,4
Полтавська	546	98,7	2390	105,3	2622	105,9	9088	104,0	9894	101,6	11688	99,6
Рівненська	399	72,2	1929	85,0	1928	77,9	7262	83,1	7906	81,2	9511	81,1
Сумська	477	86,3	2143	94,4	2391	96,6	9259	106,0	10422	107,1	12567	107,1
Тернопільська	409	74,0	2018	88,9	2202	88,9	11657	133,4	12955	133,1	14706	125,3
Харківська	634	114,6	2391	105,4	2597	104,9	7812	89,4	8839	90,8	12493	106,5
Херсонська	584	105,6	1993	87,8	2289	92,4	7396	84,6	8106	83,3	10392	88,6
Хмельницька	389	70,3	2413	106,3	2762	111,6	8796	100,7	10012	102,9	12364	105,4
Черкаська	638	115,4	2458	108,3	2661	107,5	9639	110,3	10640	109,3	12407	105,7
Чернівецька	404	73,1	2000	88,1	1966	79,4	5912	67,7	7529	77,3	8855	75,5
Чернігівська	426	77,0	2072	91,3	2422	97,8	9840	112,6	11109	114,1	12880	109,8

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [25].

Примітка: дані за 2022 рік у офіційних джерелах Державної служби статистики України відсутні.

го населення у сільському господарстві України становить більше 17 %. Даний показник перевищує лише кількість зайнятого населення у сфері оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів. Зважаючи на природно-кліматичні умови різних регіонів України та їх спеціалізацію, не всі області мають такий самий високий рівень залученості працівників до аграрного сектору, а деякі — навпаки, значно перевищують середній показник по країні.

4. Рівень заробітної плати у сільському господарстві недостатній для залучення до роботи у галузь висококваліфікованих робітників. Разом з тим, при збереженні встановленої позитивної динаміки щодо пришвидшеного зростання рівня оплати праці у галузі порівняно із темпами збільшення середнього рівня заробітної плати в середньому по усіх сферах діяльності, можна очікувати поживлення на ринку праці сільського господарства. Слід також враховувати регіональні особливості та встановлені тенденції щодо розширення або скорочення ринку праці сільського господарства.

Подальша дослідження слід зосередити на пошуку нових рішень проблеми демографічної кризи та створення необхідних умов для відтворення людського потенціалу на селі, враховуючи встановлені тенденції змін, що відбулись.

Література:

1. Кравченко Т. О. Особливості розвитку людського капіталу в сільськогосподарських підприємствах. Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. 2013. № 6. С. 142—147.
2. Калетнік Г. М., Мазур А. Г. Науково-теоретичні засади формування та розвитку людського капіталу в сільських територіях. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 10. С. 7—25.
3. Новіцька Л. Е. Проблеми людського капіталу в сільських регіонах. Інноваційна економіка. 2013. № 6. С. 145—147.
4. Крупін В. Є., Злидник Ю. Р. Людський капітал в інноваційному розвитку сільських територій України: ментальні аспекти. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 778. С. 238—244.
5. Юхименко П. І., Паска І. М., Загурський О. М. Економічний підхід щодо формування людського капіталу в системі управління сільськими територіями. Економіка АПК. 2019. № 3. С. 71—78.
6. Сікора О. А. Аспекти розвитку людського капіталу у контексті зрівноваженого розвитку сільських територій. Ефективна економіка. 2015. № 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_2_53
7. Савіцька І. М. Відтворення людського капіталу сільської місцевості: сучасний стан та тенденції розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 8 (2). С. 75—78.
8. Брояка А. А., Ясінська Б. О. Науково-теоретичні засади розвитку людського капіталу в сільській місцевості. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 42. С. 69—76.
9. Пронько Л. М. Особливості відтворення людського капіталу сільських територій. Продовольчі ресурси. 2022. Т. 10, № 18. С. 266—275.
10. Лопатинський Ю. М., Белей С. І., Кіндзерський В. В. Відтік людського капіталу в умовах асиметричного розвитку сільських територій. Ефективна економіка. 2023. № 5. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_5_15
11. Дронова Т. С. Інвестиції — важливий вклад у людський капітал сільськогосподарських підприємств Полтавської області. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип. 7 (4). С. 79—81.
12. Литвинов А. І. Людський капітал в системі відтворення сільськогосподарських підприємств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. — Вип. 8 (2). С. 5—8.
13. Проценко Н. М. Людський капітал сільських територій в контексті інноваційного розвитку сільського господарства. Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. 2013. № 11. С. 193—200.
14. Стрельбицький П. А. Стан людського капіталу у сільському господарстві. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. 2010. Вип. 3. С. 474—482.
15. Бойко Л. М., Чевганова В. Я., Ляшенко А. В. Рівень життя як складник розвитку людського капіталу сільських поселень: євроінтеграційний аспект. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 40. С. 40—45.
16. Варченко О. М., Свиноус І. В., Понедільчук Т. В. Розвиток підприємництва на базі особистих селянських господарств як засіб покращення якості складової людського капіталу сільських територій. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2020. Вип. 16 (2). С. 114—126.
17. Гальків Л. І., Галаз Л. В. Мотивація капіталізації людського потенціалу сільських поселень. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Проблеми економіки та управління. 2018. № 897, Вип. 2. С. 49—56.
18. Жигірський А. А. Застосування теорії людського капіталу при розкритті підприємницького потенціалу сільського населення. Ефективна економіка. 2015. № 11. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_28
19. Михайлова Л. І. Управління розвитком людського капіталу в забезпеченні якості життя сільського населення. Економіка АПК. 2020. № 5. С. 66—76.
20. Утеченко Д. М. Соціальне підприємництво як засіб розвитку людського капіталу сільських територій. Агросвіт. 2020. № 21. С. 78—84.
21. Котикова О. І., Бабич М. М., Брик С. В. Оцінка регіонального індексу людського розвитку Миколаївської області. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. № 2 (13). URL: http://www.easterneurope-bm.in.ua/journal/13_2018/35.pdf
22. Котикова О. І., Дерезюк І. А., Семененко А. О. Аналіз особливостей функціонування регіонального ринку праці в умовах євроінтеграції. Економіка та держава. 2018. № 2. С. 36—41. <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3978&i=8>
23. Котикова О. І., Крилова І. Г., Попескул А. П. Гендерні аспекти ринку праці в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 22. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/38.pdf>

24. Робоча сила України. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2022. 216 с. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

25. Праця України. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2022. 209 с. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

26. Природний рух населення України. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2022. 153 с. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Kravchenko, T.O. (2013), "Features of the development of human capital in agricultural enterprises", *Derzhava ta rehiony. Ser. : Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 6, pp. 142—147.
2. Kaletnik, H.M. and Mazur, A.H. (2016), "Scientific-theoretical bases of formation and development of human capital in rural areas", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 10, pp. 7—25.
3. Novits'ka, L.E. (2013), "Problems of human capital in rural regions", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 6, pp. 145—147.
4. Krupin, V.Ye. and Zlydnyk, Yu.R. (2013), "Human capital in the innovative development of rural areas of Ukraine: mental aspects", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politehnika". Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, vol. 778, pp. 238—244.
5. Yukhymenko, P.I. Paska, I.M. and Zahurs'kyj, O.M. (2019), "Economic approach to human capital formation in management system of rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 71—78.
6. Sikora, O.A. (2015), "Aspects of human capital assets in the context of balanced development of the rural areas", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_2_53 (Accessed 05 Jan 2024).
7. Savits'ka, I.M. (2016), "Reproduction of human capital in rural areas: current state and trends of its development", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seria : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 8 (2), pp. 75—78.
8. Broiaka, A.A. and Yasins'ka, B.O. (2020), "Scientific and theoretical principles of human capital development in rural areas", *Infrastruktura rynku*, vol. 42, pp. 69—76.
9. Pron'ko, L.M. (2022), "Features of rural areas human capital reproduction", *Prodovol'chi resursy*, vol. 10, no. 18, pp. 266—275.
10. Lopatyns'kyj, Yu.M. Belej, S.I. and Kindzers'kyj, V.V. (2023), "Outflow of human capital in the conditions of asymmetric development of rural areas", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_5_15 (Accessed 05 Jan 2024).
11. Dronova, T.S. (2014), "Investment — an important contribution to human capital agricultural enterprises Poltava region", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky*, vol. 7 (4), pp. 79—81.
12. Lytvynov, A.I. (2016), "Human capital in the system of reproduction of agricultural enterprises", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seria : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 8 (2), pp. 5—8.
13. Protsenko, N.M. (2013), "Human capital of rural areas in the context of innovative development of agriculture", *Visnyk KhNAU. Seria : Ekonomichni nauky*, vol. 11, pp. 193—200.
14. Strel'bits'kyj, P.A. (2010), "State of human capital in agriculture", *Ekonomichni nauky*, vol. 3, pp. 474—482.
15. Bojko, L.M. Chevhanova, V.Ya. and Liashenko, A.V. (2020), "The level of life as a component of the development of human capital in rural settlements: the European integration aspect", *Infrastruktura rynku*, vol. 40, pp. 40—45.
16. Varchenko, O.M. Svynous, I.V. and Ponedil'chuk, T.V. (2020), "Development of entrepreneurship on the basis of Personal peasant farms, as a means of improving the quality component of human Capital of agricultural", *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 16 (2), pp. 114—126.
17. Hal'kiv, L.I. and Halaz, L.V. (2018), "Motivation for capitalization of human potential of rural settlements", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politehnika". Seria : Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 897, № 2, pp. 49—56.
18. Zhyhir', A.A. (2015), "Use of human capital theory in disclosing entrepreneurial potential in rural areas", *Efektivna ekonomika*, vol. 11, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_28 (Accessed 05 Jan 2024).
19. Mykhajlova, L.I. (2020), "Management of human capital development in ensuring rural population quality of life", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 66—76.
20. Utechenko, D. (2020), "Social entrepreneurship as a means of human capital development in rural areas", *Agrosvit*, vol. 21, pp. 78—84.
21. Kotykova, O.I. Babysh, M.M. and Bryk, S.V. (2018), "Assessment of regional index of human development in Mykolaiv region", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 2 (13), available at: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/13_2018/35.pdf (Accessed 05 Jan 2024).
22. Kotykova, O. Dereziuk, I. and Semenenko, A. (2018), "The state of the labor market in the mykolayiv region and prospects for its development in the conditions of european integration processes", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 36-41, available at: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3978&i=8> (Accessed 05 Jan 2024).
23. Kotykova, O.I. Krylova, I.H. and Popeskul, A.P. (2018), "Gender aspects of labor market in Ukraine", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol.22, available at: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/38.pdf> (Accessed 05 Jan 2024).
24. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Labor force of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 Jan 2024).
25. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Labor of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 Jan 2024).
26. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Natural movement of the population of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 Jan 2024).

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024 р.